

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЛІСІВНИЧИХ ЗАХОДІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ “ГОЛОСІЇВСЬКИЙ”

О.Ю. Чорнобров , аспірант*

Є.О. Кременецька, кандидат сільськогосподарських наук

Наведено стислий аналіз лісівничих заходів, що проводилися на території національного природного парку “Голосіївський” в м. Києві. Обґрунтовано необхідність застосування диференційованого підходу щодо проведення наведених заходів. Сформульовано загальні рекомендації з ведення лісівничих заходів на територіях, які передано національному природному парку у постійне користування.

Лісівничі заходи, диференційований підхід, природно-заповідний фонд, функціональне зонування

Національний природний парк “Голосіївський” (НПП “Голосіївський”) створено у 2007 році у південно-західній частині міста Києва з метою збереження, відтворення та раціонального використання цінних природних комплексів і об’єктів та підпорядковано Міністерству екології та природних ресурсів України [13].

Процес розбудови національного природного парку розпочався ще у середині 80-х років ХХ ст. – тоді планувалося його створення у межах Києва та області на території загальною площею близько 65000 га. Першою значущою подією у розбудові національного природного парку було заснування у 1999 році регіонального ландшафтного парку “Голосіїв” площею 11000 га на території м. Києва. Однак відповідно до рішення Київської міської ради від 23.12.2003 № 334/1209 площу створеної установи природно-заповідного фонду було зменшено до 5236 га. Погодження ж проекту створення саме національного природного парку “Голосіїв” відбулося лише у 2006 році (рішення Київради від 09.03.2006 № 170/3261).

На тепер, відповідно до Указу Президента України, площа НПП “Голосіївський” становить 4525,52 га. Отже, до складу парку увійшла лише частина тих територій, що проектувалися для внесення до його складу.

Територія НПП “Голосіївський” складається з кількох відмежованих масивів. До складу північної частини НПП, що безпосередньо прилягає до забудованої частини міста, належать парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення “Голосіївський ліс” та “Голосіївський парк ім. М.Т. Рильського”, урочища “Теремки” та “Бичок”. Територія південної частини простягається суцільним масивом на південний

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор А.О. Бондар

схід від с. Чапаївка до с. Козин, обмежуючись зі сходу Столичним шосе; до її складу належать ботанічний заказник загальнодержавного значення “Лісники”. Зазначені території та об’єкти природно-заповідного фонду обох частин слугували ядром для створення НПП “Голосіївський” [11].

Головним типом природних комплексів НПП “Голосіївський” є ліси. Загальна площа вкритих лісом лісових ділянок становить близько 90 %, з них майже половина – насадження природного походження. Серед інших категорій земель найбільша площа належить болотам, озерам та ставкам.

Переважають світлохвойні (південна частина) та широколистяні (північна частина) лісові ландшафти; незначна площа належить також дрібнолистяним. Головними лісотвірними породами є сосна звичайна (62 %) та дуб звичайний (14 %); другорядними – граб звичайний, вільха чорна, ясен звичайний, береза повисла, липа дрібнолиста. Невеликі площі, переважно у північній частині парку, належать штучним насадженням модрина європейської, дуба червоного, клена сріблястого, клена гостролистого, бука лісового, акації білої та інших порід [11].

У віковій структурі переважають середньовікові насадження (56 %), частка стиглих і перестиглих насаджень становить 20 %, молодників – 15 %.

Найпоширенішими типами лісу є свіжі дубово-соснові субори, яким належить 40 % площі парку, свіжі грабові діброви – 22 % і свіжі соснові бори – 16 % [11].

Згідно з проектом [11] територію НПП “Голосіївський” поділено на чотири функціональні зони: заповідна (19 % площі), регульованої рекреації (55 %), стаціонарної рекреації (1 %), господарська (25 %).

Загалом територія НПП “Голосіївський” характеризується значним різноманіттям рослинного і тваринного світу. В екосистемах парку зростає 17 видів рослин, що занесені до Червоної книги України, та 20 видів рослин, що занесені до Червоного списку м. Києва [11, 12]. Деякі рослинні угруповання охороняються Зеленої книгою України. Фауна парку відзначається наявністю чималої чисельності видів, рідкісних для України та Європи [11, 12].

НПП “Голосіївський” було створено переважно на підставі територій комунального підприємства “Лісопаркове господарство “Конча-Заспа”, частина яких передана адміністрації парку у постійне користування [11, 13]. До складу НПП належать також території інших землекористувачів [13].

Мета дослідження – аналіз лісівничих заходів, що проводилися на території НПП до його створення та розроблення сучасного диференційованого підходу щодо їхнього застосування на перспективу. Під час досліджень були використані матеріали лісовпорядкування та проекту організації території НПП, звітні матеріали колишнього ЛПГ „Конча-Заспа” за попередні роки.

Результати дослідження. Встановлено, що у лісових насадженнях НПП у минулому здійснювалися лісогосподарські заходи з урахуванням обмежень на існуючих на той час територіях природно-заповідного фонду. Переважаючими видами рубок, що проводилися на території парку до його створення, були санітарні та догляду, а також лісовідновні. Останнім

десятиліттям найбільше серед рубок становили вибіркові санітарні рубки, частка яких за період 1999–2009 рр. становила 70 % за площею та 60 % за запасом. Щорічно вибірковими санітарними рубками охоплювалися насадження в середньому на площі близько 470 га з вибіркою запасу близько $14 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$. Натомість питома вага рубок догляду становила лише 8 % за площею та 10 % за запасом [11].

Зазвичай вибіркові санітарні рубки проводилися землекористувачами у лісових насадженнях, де були виявлені сухостійні дерева загальним обсягом $5 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$ і більше, практично на всій території НПП. На територіях зон відпочинку такий захід проводиться з метою поліпшення санітарного стану та частково естетичних властивостей лісових насаджень. У центральних частинах лісових масивів на порівняно непорушених ділянках слід акцентувати особливу увагу на те, що відмерла деревина має важливе значення у збереженні біорізноманіття лісових екосистем [15]. Слід зазначити, що старовікові, сухостійні, зламані та повалені дерева є головними помешканнями багатьох лісових видів грибів, комах, птахів. Крім того, вилучення повалених дерев з насаджень є витратним, оскільки значна частка такої деревини є неліквідною.

Отже, проведення лісівничих заходів у НПП має бути диференційованим залежно від цінності конкретної ділянки, її розташування, а також основної мети ведення діяльності. Такий підхід може бути реалізований на підставі функціонального зонування та відповідного режиму збереження лісів: абсолютної заповідності, непрямого використання та охорони, прямого природокористування [10].

Розглянемо винятковість застосування такого підходу на територіях, що надаються НПП у постійне користування, а саме у парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення “Голосіївський ліс” та ботанічному заказнику загальнодержавного значення “Лісники”. Голосіївський ліс є осередком рідкісного та цінного фіторізноманіття у НПП “Голосіївський”. Рослинність цього лісового масиву детально висвітлена у наукових публікаціях [6, 7, 14]. Серед лісів переважають грабово-дубові та грабові насадження, що зростають на сірих лісових ґрунтах. У деревостанах присутні також клени, липа, вільха та інші породи. Близько 70 % вкритих лісом ділянок належать насадженням природного походження, а вік окремих дубів-довгожителів перевищує 300 років.

Згідно з даними наукових досліджень [1], в умовах Голосіївського лісу відмерла деревина має першорядне значення у збереженні різноманіття фауни безхребетних. На деяких лісових ділянках, що зазнавали порівняно слабого антропогенного впливу, виявлені безхребетні, що занесені до Червоної книги України, розмноження яких потребує наявності деревини дуба та інших деревних порід, які перебувають на стадії розкладу. До таких видів належать жук-олень (*Lucanus cervus* L. 1758) та жук-самітник (*Osmoderma eremita* Scopoli, 1763) [1]. Вищенаведене підтверджує важливе значення відмерлої деревини у збереженні рідкісних видів та свідчить про необхідність залишення сухостійних та повалених

дерев дуба при плануванні лісівничих (передусім санітарно-оздоровчих) заходів у насадженнях.

Поряд з природоохоронним та науковим значенням Голосіївського лісу, слід зауважити про його рекреаційне використання як місця відпочинку мешканців та гостей столиці. Наслідком чималого рекреаційного навантаження є витоптування ґрунту, засмічення території та використання сухої деревини для розведення багать [1]. Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що проведення лісівничих заходів у Голосіївському лісі має базуватися на балансі між збереженням природних комплексів та їх ефективним використанням.

Головні зони відпочинку НПП зосереджені навколо каскадів Дідорівських та Китаївських ставків, на лісових ділянках, що межують з житловим масивом “Теремки-1” та лікарнею “Феофанія”, вони належать до зон регульованої та стаціонарної рекреації. На цих територіях лісівничі заходи мають бути спрямовані на поліпшення умов для рекреаційного користування лісом – на поліпшення естетичних, санітарно-гігієнічних властивостей лісових ландшафтів та комфортності відпочинку. У зв’язку з цим доцільно застосовувати ландшафтні рубки. Водночас за необхідності слід проводити вибіркові санітарні рубки, а саме: вздовж основних лісових доріг, маршрутів та екологічних стежок своєчасно виявляти та видаляти сухостійні, аварійні та потенційно небезпечні дерева.

У північній частині НПП домінують листяні лісові ландшафти, у південній частині переважають соснові ліси. У останній розташований ботанічний заказник загальнодержавного значення “Лісники” площею 1110,2 га. Більша частина території заказника представлена сосновими лісами з домішкою дуба чи берези, переважно штучного походження, що зростають на дерново-підзолистих ґрунтах. На понижених ділянках незначні площі належать ясеневому-дубовому та вільховому лісам природного походження. Геоботанічна характеристика заказника висвітлена у наукових публікаціях [2, 3]. На території зростає чимала чисельність видів рослин та рослинних угруповань, які охороняються [12].

Соснові ліси, порівняно з іншими хвойними насадженнями, характеризуються досить високими фітонцидними властивостями, які виявляються у сприятливому впливі на симпатичну нервову систему людини [5, 8]. На тепер, у соснових насадженнях заказника наявна чимала кількість сніголамних дерев, які були пошкоджені у кінці 2009 року. Найбільше потерпіли соснові середньовікові насадження штучного походження, у яких вчасно не були проведені заходи з формування стовбурів та крон дерев, оскільки на території заказника рубки догляду не здійснювалися у зв’язку із встановленим режимом території [9].

У зв’язку з вище наведеним, вважаємо за доцільне проведення таких лісівничих заходів у заказнику: у зонах регульованої та стаціонарної рекреації (вздовж Столичного шосе, поряд з селищем Конча-Заспа та хутором Мриги) слід запроваджувати ландшафтні рубки. Вздовж доріг, просік та екологічних стежок доцільно вчасно проводити вибіркові санітарні рубки з одночасною ліквідацією захаращеності. У заповідній

функціональній зоні пріоритетом має бути невтручання у перебіг природних процесів, тому вибіркові санітарні рубки необхідно призначати лише у виняткових випадках.

Висновки

1. Збереження, відтворення та раціональне використання лісових екосистем у національному природному парку “Голосіївський” може бути досягнуте за умови застосування диференційованого підходу до проведення лісівничих заходів. Головним для застосування наведеного підходу є функціональне зонування території та обрання відповідного режиму збереження лісів.

2. У зонах регульованої та стаціонарної рекреації лісівничі заходи мають бути спрямовані на формування насаджень із високими естетичними властивостями шляхом проведення ландшафтних рубок. Стійкість до рекреаційного впливу слід підтримувати за допомогою санітарних рубок та благоустрою території.

3. У господарській зоні пропонується активне проведення лісівничих заходів – рубок формування і оздоровлення лісів у поєднанні з лісокультурними заходами.

4. У заповідній зоні лісівничі заходи доцільно проводити лише у виняткових випадках з метою забезпечення прохідності доріг, просік, стежок. У місцях зростання рослин різних категорій охорони, пріоритет слід надавати режиму абсолютної заповідності.

Список літератури

1. Берест З.Л. Проблеми збереження різноманіття фауни безхребетних в НПП “Голосіївський” [електронний ресурс] / Берест З.Л., Байдашніков А.А., Кириченко М.Б. – Режим доступу до статті:

http://www.nppg.gov.ua/activities/science/publications/problemy_zberezhennia_riznomanittia_fauny_bezhrebetnyh 18.04.2012.

2. Ботанічний заказник загальнодержавного значення “Лісники” / Я. Дідух, Т. Андрієнко, В. Серебряков [та ін.] // Ойкумена. – 1994. – № 1. – 2. – С. 116–127.

3. Дідух Я.П. Геоботанічна характеристика заказника “Лісники” (м. Київ) / Я.П. Дідух, К.В. Чумак // Укр.ботан.журн. – 1992. – 49, № 3. – С. 22–27.

4. Закон України “Про природно-заповідний фонд України”. [електронний ресурс]. – Режим доступу до закону:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-12> 18.04.2012

5. Лес и отдых / [Тедер Х.О., Ныммсалю Ф.Р., Маргус М.М. и др.]. – М.: Лесная пром-сть, 1975. – 142 с.

6. Любченко В.М. Стан і тенденції зміни рослинності та флори Голосіївського лісу / В.М. Любченко, В.М. Вірченко // Екологія Голосіївського лісу. – К.: Фенікс, 2007. – С. 35–41.

7. Парнікоза І.Ю. Сучасний стан популяцій деяких рідкісних рослин Голосіївського лісу / І.Ю. Парнікоза, М.С. Шевченко // Екологія Голосіївського лісу. – К.: Фенікс, 2007. – С. 61–71.

8. Побединский А.В. Сосна / Побединский А.В. – М.: Лесная пром-сть, 1979. – 125 с.

9. Положение о государственном ботаническом заказнике республиканского значения “Лесники”. Утверждено 24.01.1990 р. – 5 с.

10. Попович С.Ю. Заповідне лісознавство / Попович С.Ю., Корінько О.М., Устименко П.М. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 384 с.

11. Проект організації території Національного природного парку “Голосіївський”, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів. – К., 2009. – 270 с.

12. Прядко О.І., Раритетна компонента флори НПП “Голосіївський” [Електронний ресурс] / О.І. Прядко, Р.Я. Арап, В.В. Субота. – Режим доступу до статті: http://www.nppg.gov.ua/activities/science/publications/rarytetna_komponenta_flory_npp_golosiivskyj 18.04.2012.

13. Указ Президента України “Про створення національного природного парку “Голосіївський” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до Указу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=794%2F2007> 18.04.2012

14. Якубенко Б.Є. Флора і рослинність Голосіївського лісу та прилеглих територій / Б.Є. Якубенко, І.М. Григора // Екологія Голосіївського лісу. – К.: Фенікс. – 2007. – С. 21–34.

15. Deadwood – living forest. [Електронний ресурс]. WWF Report – 2004. – Режим доступу:

http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/?15899/Deadwood-living-forests-The-importance-of-veteran-trees-and-deadwood-to-biodiversity 8.04.2012

Изложен краткий анализ лесоводственных мероприятий, которые проводились на территории национального природного парка “Голосеевский” в г. Киеве. Показана необходимость применения дифференцированного подхода к проведению указанных мероприятий. Сформулированы общие рекомендации относительно проведения лесоводственных мероприятий на территориях, переданных национальному природному парку в постоянное пользование.

Лесоводственные мероприятия, дифференцированный подход, природно-заповедный фонд, функциональное зонирование

The short analysis of forest measures carried out in national natural park “Golosiivsky” in Kyiv was conducted. The necessity of application of differential approach concerning these measures was shown. The overall recommendations concerning forest measures application on territory given for permanent use were formulated.

Forest measures, differential approach, protected areas, functional zoning